

Ευάγγελος Θεοδώρου

Η ΣΙΝΑΪΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΤΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ

Το Σινά, το Ιουστινιάνειο καστρομονάστηρο της σιναϊτικής χερσονήσου με την πλούσια πολιτιστική παραγωγή που αριθμεί ήδη 1500 χρόνια ζωής, παρουσιάζει -μαζί με την αρχαία ασκητική εμπειρία- και μακραίωνη ψαλτική παράδοση. Η παράδοση αυτή ανιχνεύεται στη συλλογή χειρογράφων που φυλάσσονται στην περίφημη βιβλιοθήκη της, αλλά και από μαρτυρίες προσκυνητών που την επισκέφθηκαν κατά τον μεσαίωνα και τους ύστερους χρόνους.

Ο μεγάλος αριθμός μουσικών χειρογράφων, με τα παλαιότερα να ανάγονται στη μέση βυζαντινή περίοδο, αποτελούν μία αδιάψευστη μαρτυρία σχετικά με το ενδιαφέρον των πατέρων για την ψαλτική τέχνη, η οποία βρίσκει γνήσιους μελετητές και ερμηνευτές στο πυκνό λειτουργικό πρόγραμμα της Μονής. Μέσα από τους μουσικούς κώδικες, η καταλογογράφηση των οποίων πολύ σύντομα θα έχει ολοκληρωθεί και δημοσιευθεί στο σύνολό της, αποκαλύπτεται ο μεγάλος αριθμός Σιναϊτών πατέρων που ασχολήθηκαν άμεσα με την ψαλτική τέχνη, ως συνθέτες, κωδικογράφοι, κτήτορες, παραγγελιοδότες και μελετητές.

Η προσεκτική σταχυολόγηση των ιστορικών πληροφοριών μέσα από τους καταλόγους των μουσικών χειρογράφων, θα μας επιτρέψει να ανιχνεύσουμε την ψαλτική παράδοση και κατάσταση της Μονής από τον 15^ο αιώνα και να προσδιορίσουμε με ακρίβεια τα ονόματα των πατέρων που έδρασαν στα αναλόγια του Σινά.

Συνθέτες

Η παλαιότερη γραπτή μαρτυρία που αφορά Σιναΐτη συνθέτη, δεν αποκαλύπτει το όνομα του δημιουργού. Φέρεται να έδρασε το δεύτερο μισό του 15^{ου} αιώνα και ίσως στις αρχές του 16^{ου}, λιγιστές συνθέσεις

του οποίου βρίσκουμε σε χειρόγραφα εκείνης της εποχής¹. Τον 17^ο αιώνα, μαζί με τον εκ Βερροίας Σιναΐτη μελοποιό Μελέτιο τον Παλαιό, συνδέσεις του οποίου ανθολογούνται σε αρκετούς κώδικες της Μονής², εμφανίζεται ο Σιναΐτης Αρχιερέας Άνθιμος ο Βυζάντιος. Μεταξύ άλλων, η σύνθεσή του «εἰς τὴν ὑπάντησιν τοῦ ἀρχιερέως» εμφανίζεται σε τρεις κώδικες και θα μπορούσε να έχει ψαλθεί κατά την υποδοχή των νέων Αρχιεπισκόπων Σινά ή άλλων Πατριαρχών και Αρχιερέων που κατά καιρούς επισκέπτονταν τη Μονή.

Τη σκυτάλη των Σιναϊτών μελοποιών τον 18^ο αιώνα παραλαμβάνει ο δεύτερος εκ των Σιναϊτών Μελετίων, ο επιλεγόμενος Νέος με καταγωγή από την Κυδωνία της Κρήτης, ο οποίος φέρεται και δάσκαλος Γεωργίου του Κρητός³. Η περιορισμένη μελοποιητική του δημιουργία που αφορά κυρίως την ύλη του Καλοφωνικού Ειρμολογίου, έτυχε μεγάλης αποδοχής από πολλούς κωδικογράφους. Στη Μονή Σινά σώζονται 19 χειρόγραφα που περιλαμβάνουν τις συνδέσεις του, γεγονός που οφείλεται ίσως και στη στενή σχέση του με τον Αρχιεπίσκοπο Σινά Νικηφόρο Μαρδάλη.

Στους παραπάνω μελοποιούς, μπορούν να προστεθούν λίγα ακόμη ονόματα, όπως αυτά των Νεκταρίου εκ Κύπρου (17^{ος} αι.), Νικηφόρου (18^{ος})⁴, και Ηλία εκ Μεγάλου Τουρνόβου (19^{ος}), οι οποίοι συμπληρώνουν την ολιγάριθμη ομήγυρη των Σιναϊτών συνθετών. Εκτός των δύο Κρητικών, Νικηφόρου Μαρδάλη και Μελετίου του Νέου που εμφανίζουν σχέση με το γνωστό μοναστικό σχήμα πνευματικού πατέρα-υποτακτικού, οι υπόλοιποι δημιουργοί δεν φαίνεται να δημιουργούν δομημένη αλυσίδα μελοποιητικής παράδοσης. Ιστορικά δε, η περιορισμένη μελοποιητική δημιουργία ακολουθεί τη γενικότερη πτωχή παρουσία λογίων Σιναϊτών στους μετά την Άλωση χρόνους, γεγονός που μπορεί να αποδοθεί και στις εξαιρετικά δύσκολες και επικίνδυνες συνθήκες διαβίωσης των ασκητών πατέρων στην Πετραία Αραβία.

¹ Βλ. κώδικες Σινά 1293, 1463, 1552.

² Βλ. κώδικες Σινά 1265, 1303, 1310, 1440, 1466, 1485, 1495, 1497, 1518, 1583.

³ *Θεωρητικόν Μέγα τῆς Μουσικῆς, συνταχθέν μὲν παρὰ Χρυσάνθου Ἀρχιεπισκόπου Διφραχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων, ἐκδοθέν δὲ ὑπὸ Παναγιώτου Γ. Πελοπίδου Πελοποννησίου, διὰ φιλοτίμου συνδρομῆς τῶν ὁμογενῶν, ἐν Τεργέστη [...]* 1832, σ. xxxix.

⁴ Εξετάζεται πιθανή ταύτιση με τον Αρχιεπίσκοπο Σινά Νικηφόρο Μαρδάλη τον Γλυκύ (π. 1660-1748).

Κωδικογράφοι

Ανάλογης έκτασης δραστηριότητα εμφανίζουν και οι κωδικογράφοι που δρουν στο περιβάλλον της Μονής Σινά. Εκτός από τον Γεράσιμο Υαλινά, για τον οποίο θα γίνει λόγος παρακάτω, στους καταλόγους των Σιναϊτικών χειρογράφων εντοπίζονται οι Νεκτάριος (17^{ος} αι.) και ο ιερομόναχος Παύλος (18^{ος} αι.), αμφότεροι από την Κύπρο, καθώς και οι Νικηφόρος ο Δικαίος εκ Χίου (18^{ος} αι.), με τον ιερομόναχο Προκόπιο από τα Ιωάννινα (18^{ος} αι.). Οι ψαλτικές ανάγκες της λειτουργικής καθημερινότητας της Μονής είναι πιθανότατα η αιτία που οδήγησε τους παραπάνω στην κωδικογραφική τέχνη, καθώς εμφανίζονται να συμπληρώνουν ή να ολοκληρώνουν τη συγγραφή κωδίκων που περιέχουν συνθέσεις Χρυσάφη του Νέου και αφορούν την ύλη Στιχηραρίου και Αναστασιματαρίου. Το έργο του Χρυσάφη βρίσκει ευρεία διάδοση, ακόμα και αποκλειστική χρήση στα Σιναϊτικά αναλόγια μετά τα μέσα του 17^{ου} αιώνα, όπως φαίνεται από την έκταση που καταλαμβάνει το έργο του στους μουσικούς κώδικες της Μονής.

Ο ιερομόναχος Γεράσιμος Υαλινάς έδρασε στο περιβάλλον του περίφημου Σιναϊτικού Μετοχίου της Αγίας Αικατερίνης στον Χάνδακα της Κρήτης στα μέσα του 17^{ου} αιώνα. Σε διάστημα μόλις μιας πενταετίας, 1657-1662, και μάλιστα κάτω από εξαιρετικά αντίξοες συνθήκες, «ἐν τῷ περιφραγμῷ τῆς πολύμαχος Κρήτης» όπως σημειώνει ο ίδιος⁵, έγραψε περισσότερους από δέκα κώδικες⁶, οι οποίοι σε άγνωστο χρόνο μεταφέρθηκαν στην κεντρική Μονή. Στους κώδικες αυτούς καταγράφεται κυρίως η Κρητική ψαλτική παράδοση, ιδιαιτέρως το έργο του Πρωτοψάλτη Χάνδακα Δημητρίου Ταμιά, και αφορά έργα που καλύπτουν κατά κύριο λόγο την ύλη Στιχηραρίου και Παπαδικής. Δεν γνωρίζουμε αν η Κρητική ψαλτική παράδοση μεταφέρθηκε στη λειτουργική πραγματικότητα της κεντρικής Μονής, η σπουδαιότητα όμως αυτών των κωδίκων είναι προφανής λόγω της μοναδικότητας των συνθέσεων που καταγράφονται και συμπληρώνουν τις γνώσεις μας για τη σπουδαία πολιτιστική δημιουργία της Ενετοκρατούμενης Κρήτης, η οποία διακόπηκε απότομα με την κατάληψη του νησιού από τους Οθωμανούς το 1669. Σίγουρα όμως τα μέλη που καταγράφονται στους κώδικες του Κρητικού

⁵ Φλώρα Κρητικού - Δημήτριος Μπαλαγεώργος, *Τα χειρόγραφα θυζαντινής μουσικής - Σινά*, τ. β', Αθήνα, 2021, κώδ. 1451, 421r, σ. 223.

⁶ Πρόκειται για τους Σινά 1416, 1417, 1438, 1440, 1451, 1452, 1482, 1490 και 2083.

στην καταγωγή Γερασίου ψάλλονταν στο Σιναϊτικό Μετόχι, αφού ερμηνεύονταν από τον Γεράσιμο όπως φανερώνεται από τον ίδιο στον κώδικα Σινά 1440: «Τὸ Ἅγιος Ἅγιος ψάλλεται παρὰ κὺρ Γ ε ρ α σ ί ο υ [Υα λ ι ν ᾱ] συνοπτικόν· ἤχος πλ.β´, ψάλλεται εἰς τὴν Λειτουργίαν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου»⁷.

Γνωστότερος όλων των κωδικογράφων είναι ο πολυτάλαντος Αρχιεπίσκοπος Νικηφόρος Μαρδάλης (π.1660-1748)⁸, ο οποίος υπογράφει δύο χειρόγραφα, ίσως και μέρος ενός τρίτου. Ο κώδικας Σινά 1437 περιέχει παντοειδείς συνδέσεις των Μεγάλων Ωρών, της Μεγάλης Εβδομάδας, του Πεντηκοσταρίου και της Θείας Λειτουργίας, ενώ ο κώδικας 1518 περιέχει έργα του Γερμανού Νέων Πατρών (Καλοφωνικό Ειρμολόγιο και Ειρμολόγιο), με τα οποία ο Νικηφόρος ήρθε σε επαφή και αγάπησε ιδιαίτερα κατά την παραμονή του στην Βλαχία στα τέλη του 17^{ου} και το πρώτο τέταρτο του 18^{ου} αιώνα⁹.

Κτήτορες

Σε αντίθεση με τον περιορισμένο αριθμό συνδετών και κωδικογράφων, δηλαδή στη δημιουργία νέας πνευματικής/καλλιτεχνικής παραγωγής, οι Σιναΐτες διακρίνονται ιδιαίτερα στη διάσωση και διάδοση της ψαλτικής δημιουργίας του παρελθόντος και του καιρού τους. Εκτός από τα χειρόγραφα που ανήκουν στη Μονή, τα οποία εξυπηρετούν τις καθημερινές λειτουργικές της ανάγκες καθώς και τη σπουδή της ψαλτικής τέχνης από τους πατέρες, στους καταλόγους των μουσικών χειρογράφων εντοπίζονται 34 Σιναΐτες κτήτορες, μεταξύ 16^{ου} και 19^{ου} αιώνα. Η συντριπτική πλειοψηφία εξ αυτών προέρχεται από τον χρυσό για τη Μονή Σινά 18^ο αιώνα, κατά τη διάρκεια του οποίου

⁷ Φλώρα Κρητικού - Δημήτριος Μπαλαγεώργος, *ό.π.*, σ. 123 (κώδ. 1440, 310r).

⁸ Βιογραφικά στοιχεία για τον Νικηφόρο βλ. Ναυκράτιος Τσουλκανάκης, «Νικηφόρος Μαρδάλης ο Γλυκός» *Κληρονομιά* I, τ. α´, 1978, σσ. 121-152. Δημήτριος Μπαλαγεώργος, «Ο μουσικώτατος ηγούμενος της εν Ουγγαροβλαχία μονής Ριμνίκου Νικηφόρος Μαρδάλης», *Relevanța Bisericii Ortodoxe în cultura română: interferențe interortodoxe și intercreștine*, Craiova, 2020, σσ. 104-120. Πορφύριος Κονίδης, *Το Σινά και η ελληνική παιδεία (ιη´ & ιδ´ αιώνες)*, Αθήνα, 2024, σσ. 139-148.

⁹ Βλ. Φλώρα Κρητικού, «Η ψαλτική τέχνη στη Μονή Σινά κατά τον ιη´ αιώνα. Η συμβολή του Αρχιεπισκόπου Νικηφόρου Μαρδάλη», *Σιναϊτικά Δίπτυχα* 2021, Αθήνα, σσ. 183-221.

δημιουργείται μια συμπαγής ψαλτική παράδοση από τους παλαιότερους στους νεότερους πατέρες με στοχευμένη προτίμηση ως προς την επιλογή συνθετών. Στην παρούσα ανακοίνωση θα περιοριστούμε στην ονομαστική αναφορά όσων εμφανίζουν μεγαλύτερη δραστηριότητα και με τον τρόπο τους επηρέασαν σημαντικά τη σιναϊτική ψαλτική παράδοση.

Στα τέλη του 17^{ου} αιώνα και τα πρώτα χρόνια του 18^{ου} δραστηριοποιείται στα ψαλτικά πράγματα της Μονής ο ιερομόναχος Κύριλλος ο Λημναίος, ο οποίος υπογράφει ως κτήτορας οκτώ τουλάχιστον χειρόγραφα. Σε κάποια περίοδο της ζωής του φέρεται να έζησε στην Κωνσταντινούπολη όπου αγοράζει τον Σινά 1469¹⁰, κώδικα που συνέγραψε ο γνωστός κωδικογράφος Κοσμάς Ιβηρίτης ο Μακεδών, από το χέρι του οποίου κατέχει άλλα τρία χειρόγραφα, γεγονός που επιτρέπει την υπόθεση πως ο Κύριλλος είχε προσωπική σχέση με τον μαθητή του επισκόπου Νέων Πατρών Γερμανού¹¹. Ο Κύριλλος δείχνει ιδιαίτερη προτίμηση στα έργα των Χρυσάφη και Μπαλασίου τα οποία καλύπτουν το περιεχόμενο πέντε εκ των κωδίκων που κατέχει. Τα χειρόγραφα αυτά καταλήγουν στη συλλογή της Μονής Σινά και μάλιστα μελετώνται από τους πατέρες, όπως φαίνεται σε ενθύμηση που υπογράφει ο Αρχιεπίσκοπος Αθανάσιος Β΄ (1708-1720) σε Στιχηράριο Χρυσάφη του Νέου στις 10 Δεκεμβρίου 1710: «Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει τοῦ ἁγίου ὄρους σινᾶ, καὶ ἐδόθη / τῷ ἁγίῳ πνευματικῷ παπᾶ κυρίλλῳ τῷ σιναΐτῃ διὰ τὸ / διαβάξῃ καὶ πάλιν τὸ εἶναι τοῦ ἁγίου μοναστηρίου»¹².

Καθ' ὅλη τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, τη σιναϊτική ψαλτική παράδοση σφραγίζουν δύο Κρητικοί πατέρες. Ο λογιώτατος Αρχιεπίσκοπος Νικηφόρος Μαρδάλης ο Γλυκύς (π. 1660-1748) και ο Μελέτιος ο Νέος (θ. δ' τέταρτο 18^{ου}). Η πνευματική σχέση των δύο Κρητικών, η οποία ίσως υπηρετεί και το σχήμα δασκάλου-μαθητή, μαρτυρείται τουλάχιστον από το 1741, έτος κατά το οποίο ο Νικηφόρος

¹⁰ Φλώρα Κρητικού - Δημήτριος Μπαλαγεώργος, *ό.π.*, σσ. 385-407.

¹¹ Ε. Γιαννόπουλος, «Σημαντικά ψαλτικά χειρόγραφα του 17^{ου} και του 18^{ου} αιώνα. Ταύτιση των γραφών τους, παλαιογραφική και μουσικολογική σπουδαιότητα» *Σύνθεσις*, τ. 1 (2019), σσ. 88-134.

¹² Φλώρα Κρητικού, *Τα χειρόγραφα θυζαντινής μουσικής - Σινά*, τ. γ' (ανέκδοτος: με την παραχώρηση της συγγραφής), σσ. 375-376 (κώδ. Σινά 1587).

δωρίζει στον μοναχό Μελέτιο τον βυζαντινό κώδικα Σινά 1464¹³. Στην κατοχή του μουσικολογιώτατου Αρχιεπισκόπου μαρτυρούνται 17 μουσικά χειρόγραφα (4 εκ των οποίων με έργα του Χρυσάφη του Νέου)¹⁴, τα οποία συγκεντρώνει με συνέπεια ήδη από τα τέλη του 17^{ου} αιώνα όταν αγοράζει στο Βουκουρέστι ένα Ανθολόγιο Στιχηραρίου, αυτόγραφο του Γερμανού Νέων Πατρών¹⁵. Ο Νικηφόρος -που έχει μαθητεύσει στον θρυλικό Πρωτοψάλτη της Μεγάλης Εκκλησίας Παναγιώτη Χαλάτσογλου¹⁶, την εποχή που διακονούσε ως Ηγούμενος του Σιναϊτικού Μετοχίου του Αγίου Ιωάννη στον Μπαλατά της Κωνσταντινούπολης (1718-1731)- δείχνει ιδιαίτερη εκτίμηση στο έργο του Γερμανού Νέων Πατρών με το οποίο ήρθε σε επαφή την περίοδο της παραμονής του στην Ουγγροβλαχία (≥1692-1718). Μάλιστα, είναι αυτός που εισάγει τα μέλη του Γερμανού στην ψαλτική παράδοση του Σινά, όπως φαίνεται σε δύο σημειώσεις του στον κώδικα Σινά 1505, πρώτα ως ιερομόναχος και ξανά ως Αρχιεπίσκοπος Σινά:

*τὸ παρὸν ἀσματομελλίρητον στιχηράριον ὑπάρχει ἐμοῦ νικηφόρου
ἱερομονάχου τοῦ γλυκῆ καὶ καθηγουμένου τῆς αὐθεντικῆς μονῆς ῥι-
μνίκου τῆς ἐν οὐγκροβλαχίᾳ καὶ ἀφιερώνω τὸ παρὸν μετὰ τὸν θάνα-
τόν μου εἰς τὸ καθολικὸν τοῦ ἀγίου καὶ θεοβαδίστου ὅρους σινᾶ τῆς
μετανοίας μου εἰς τὸ ἀσματομελλιρίζειν οἱ ἐκεῖσε ἀδελφοί...*¹⁷

Ο υποτακτικός του Νικηφόρου, Μελέτιος ο Νέος, παραλαμβάνει τμήμα της προσωπικής συλλογής του γέροντά του κατόπιν δωρεάς με σκοπό τη διάσωση, τη μελέτη και την παράδοση των μελών που ψάλλονταν στη Μονή. Έξι από τους επτά κώδικες που κατέχει προέρχονται από δωρεές του Νικηφόρου, ο οποίος δωρίζει στον «ημέτερο», όπως τον χαρακτηρίζει, Μελέτιο συλλεκτικά έργα, όπως ένα χειρόγραφο Στιχηράριο του Ιωάννη Ξένου, το οποίο είχε περιέλθει

¹³ Φλώρα Κρητικού - Δημήτριος Μπαλαγεώργος, *ό.π.*, σσ. 340-344 (κώδ. 1464, 14^{ος} αι., Στιχηράριο, χργφ. Ιωάννη Ξένου).

¹⁴ Πρόκειται για τους κώδικες Σινά 1235, 1238, 1263, 1468.

¹⁵ Φλώρα Κρητικού - Δημήτριος Μπαλαγεώργος, *ό.π.*, σσ. 625-632 (κώδ. 1505).

¹⁶ Βλ. *στο ίδιο*, σ. 693 (κώδ. 1518, 1706, χργφ. Νικηφόρου Μαρθάλη, φ. 124r).

¹⁷ *Στο ίδιο*, σ. 631 (κώδ. 1505)

στην κατοχή του το 1700 και είχε σταχώσει ο ίδιος¹⁸, αλλά και κώδικες προς μελέτη, όπως μια Παπαδική του 18^{ου} αιώνας:

*Τὸν παρόντα τῆς παπαδικῆς τόμον, ὡς ἐξ ἰδίων ἀναλωμάτων γεγονότα, δωρούμεθα / τοῦτον τῷ κατὰ πνεῦμα ἀγαπητῷ μας υἱῷ μελετίῳ μοναχῷ τῷ κρητικῷ καὶ ἡμετέρῳ ὑπηρέτῃ, / πρὸς εὐχαρίστησιν τῆς πρὸς ἡμᾶς ὁλοψύχου καὶ εὐαρέστου αὐτοῦ δουλεύσεως, διορίζοντες αὐτὸν ἔχειν / ἐφ' ὅρου ζωῆς αὐτοῦ τοῦτον καὶ προκόπτειν...*¹⁹

Ψαλτική κατάσταση

Οι μαρτυρίες για την ψαλτική πραγματικότητα στη Μονή Σινά ξεκινούν στα τέλη του 15^{ου} αιώνα. Συγκεκριμένα, ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας Ιωακείμ (πιθανότατα πρόκειται για τον πάνυ (1448;-1567) ο οποίος φέρεται να έχει μονάσει στο Σινά και τιμάται ως Άγιος της Ορθόδοξης Εκκλησίας) σε κτητορικό σημείωμα στο χειρόγραφο Αναστασιματάριο-Ανθολογία του Θεοδώρου Ροδακινού υπ' αριθμόν 1552²⁰, ορίζει να «ψάλετε ἐντὸς τοῦ / κυριακοῦ ὅπου συνάσσονται οἱ ἀδελφοί / ἐντὸς καὶ ἔξω· τῷ περιχόρῳ τοῦ χωρήθ' / οὐχὶ εἰς ραΐδου ἢ εἰς αἴγυπτον· ἢ εἰς ἄλλον τόπον...». Αντίστοιχη εντολή από τον ίδιο Πατριάρχη υπάρχει και στον κώδικα 1584, Μαθηματάριο Μηνολογίου-Ανθολόγιο Μαθηματαρίου Τριωδίου-Πεντηκοσταρίου, γραμμένος πιθανόν από τον Ιωάννη Πλουσιαδηνό, ο οποίος αργότερα πέραςε στην κατοχή του Γερασίου Υαλινά. Το ίδιο ενδιαφέρον για την ψαλτική πράξη της Μονής εμφανίζει και ο Αρχιεπίσκοπος Σινά Ιωαννίκιος Α' (1671-1702) το 1699. Σε Στιχηράριο Μηνολογίου του 17^{ου} αιώνα²¹, με κτητορικό σημείωμα, ορίζει «να εὕρσκεται / εἰς τὸν δεξιὸν χορὸν τοῦ καθολικοῦ».

Όπως είδαμε παραπάνω, στην περίπτωση του Μελετίου του Νέου, οι πατέρες της Μονής μελετούν την ψαλτική τέχνη και μάλιστα, όπως πληροφορούμαστε από τον Νικηφόρο Μαρδάλη, στα μέσα

¹⁸ Πρόκειται για τον Σινά 1464. Βλ. Φλώρα Κρητικού - Δημήτριος Μπαλαγεώργος, *ό.π.*, σσ. 340-344.

¹⁹ Πρόκειται για τον κώδικα Σινά 1581. Βλ. Φλώρα Κρητικού, *Τα χειρόγραφα της βυζαντινῆς μουσικῆς - Σινά*, τ. γ', *ό.π.*, σ. 293.

²⁰ Στο ίδιο, σσ. 143-160 (κώδ. 1552).

²¹ Δημήτριος Μπαλαγεώργος - Φλώρα Κρητικού, *Τα χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς - Σινά*, τ. α', Αθήνα 2008, σσ. 99-101 (κώδ. 1236).

του 18^{ου} αιώνα είχε οριστεί δάσκαλος γι' αυτό το διακόνημα. Σε ενθύμηση σε χειρόγραφο Αναστασιματάριο Χρυσάφη του Νέου το 1745²², σημειώνει ο δραστήριος Αρχιεπίσκοπος: «Τὴν παροῦσαν μουσικὴν βίβλον, τὴν ἐκ τῆς / βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ μικροῦ συνοδικοῦ, δίδομεν τῷ ἱερομονάχῳ κὺρ διονυσίῳ κρη/τικῷ, ὃν τινα στέλλομεν εἰς τὸ ἅγιον μοναστή/ριον διὰ νὰ σπουδάξῃ εἰς τὸν ἐκεῖσε εὕρισκό/μενον μουσικὸν δάσκαλον...». Μισό αἰώνα αργότερα, ο κώδικας της Μονῆς παραμένει στην ίδια χρήση από τους πατέρες, όπως φαίνεται σε σημείωση το 1794: «ἡ παροῦσα ψαλτικὴ ὑπάρχει τοῦ ἁγίου καὶ θεοβαδίστου Ὁρους Σινᾶ [...] εἰς χρῆσιν καὶ μάθησιν τῶν ἀδελφῶν...»²³.

Η ψαλτική πράξη της Μονῆς, όπως ανιχνεύεται στα χειρόγραφα της σιναϊτικής βιβλιοθήκης, υπήρξε αντικείμενου σχολιασμού, ενίοτε και θαυμασμού, ήδη από τον 17^ο αἰώνα από αυτῆς, δυτικούς κυρίως, ιστοριοδίφες που πυκνώνουν τις επισκέψεις τους στη Μονή²⁴. Στην παρούσα ανακοίνωση θα περιοριστούμε στην κολακευτική αναφορά του γνωστού λόγιου Ρώσου Επισκόπου Πορφυρίου Ουσπένσκου (1804-1885), κατά τη δεύτερη επίσκεψή του στο Σινά στα μέσα του 19^{ου} αἰώνα, μέσα από την οποία φανερώνεται το υψηλό επίπεδο μουσικής κατάρτισης ε- νός αδελφού της Μονῆς, του π. Κυρίλλου:

Ο πατέρας Κύριλλος έψαλλε τον Χερουβικό Ύμνο και το Κοινωνικό στα ελληνικά· όχι ένηρνα, αλλά με μια καθαρή και τρυφερή τενόρα φωνή, με τέτοια αμίμητη τέχνη, ώστε όλοι μείναμε σιωπηλοί και συνεπαρμένοι. Εκείνη τη στιγμή ένιωσα, καλύτερα κι από τον Άδωνα ακόμη, την ομορφιά του ελληνικού εκκλησιαστικού μέλους. Τα ιδιαίτερα γνωρίσματά του είναι η μονωδία (solo), η συνεχής, αργή μετάβαση από τόνο σε τόνο μέσα από ημιτόνια, οι κυματιστές τρίλλιες, και η πλούσια, καμπυλωτή μελισματικότητα· αυτή η φωνητική διακόσμηση που τυλίγεται γύρω από τη βασική νότα, ανεβαίνοντας και κατεβαίνοντας απαλά, χωρίς τα απότομα «πηδήματα» των δικών μας μελωδιών — σαν τον κισσό που σκαρφαλώνει στον τοίχο ή τυλίγεται γύρω από τον κορμό ενός δέντρου.

²² Στο ίδιο, σσ. 451-455 (κώδ. 1301).

²³ Στο ίδιο, σ. 455 (κώδ. 1301, παρ. η' ν).

²⁴ Βλ. A. Morisson, *Relation historique d'un voyage nouveau fait au mont Sinai et à Jerusalem*, Paris, 1704. R. Pococke, *A Description of the East and Some Other Countries*, v. 1, London 1743, σσ. 107-108.

Ο πατέρας Κύριλλος, σαν νέος Κουκουξέλης, είναι άξιος να ψάλλει ενώπιον βασιλέων. Κι είναι κρίμα που το ισχυρό του χάρισμα και η θαυμαστή του τέχνη μένουν, και ίσως θα μείνουν για πάντα, άγνωστα στον ορθόδοξο κόσμο. Καθώς γνωρίζει και την ευρωπαϊκή μουσική, με τη βοήθεια του βιολιού — υπάκουου στα δάχτυλά του — θα μπορούσε να μεταγράφει τους ελληνικούς ύμνους στις δικές μας νότες και έτσι να μας μυήσει στις ομορφιές και την περύτεχνη χάρη του ελληνικού εκκλησιαστικού μέλους. Γιατί εμείς δεν έχουμε ιδέα, ή μιλάμε γι' αυτό με περιφρόνηση, έχοντας ακούσει μόνο άτεχνους ψάλτες στην Οδησσό ή το Ταγκανρόγκ, στην Πόλη ή στα Ιεροσόλυμα²⁵.

Συμπεράσματα

Η σιναϊτική ψαλτική παράδοση υπήρξε μια ζωντανή μαρτυρία της αρχαίας αυτής εκκλησιαστικής τέχνης στην έρημο της Πετραίας Αραβίας. Αν και οι Σιναΐτες δημιουργοί, συνθέτες και κωδικογράφοι, είναι λιγοστοί, οι κτήτορες μουσικών κωδίκων και οι διάφορες ενδυμήσεις που εντοπίζονται στα μουσικά χειρόγραφα της Μονής, μας πείδουν για το διαρκές και ενεργό ενδιαφέρον των Σιναϊτών για την ψαλτική τέχνη. Η εντυπωσιακή άνθηση του 18^{ου} αιώνα οφείλεται κυρίως στο ενδιαφέρον του Αρχιεπισκόπου Σινά Νικηφόρου Μαρθάλη του Κρητικού, μέσω της συλλογής μουσικών κωδίκων για την προσωπική του βιβλιοθήκη, τα οποία στη συνέχεια προστίθενται -με δική του επιμέλεια- στη βιβλιοθήκη της Μονής αλλά και στη συλλογή του συντοπίτη του Μελετίου του Νέου. Τον αιώνα αυτό της άνθησης, τα μέλη που τυγχάνουν ιδιαίτερης προτίμησης είναι έργα των Χρυσάφη, Γερμανού Νέων Πατρών και Μπαλασίου ιερέως. Δεδομένου μάλιστα πως ο Νικηφόρος ζει για μεγάλο διάστημα στην Πόλη όπου τυγχάνει αυτήκοος και μαθητής του Πρωτοψάλτη της Μεγάλης Εκκλησίας Παναγιώτη Χαλάτσογλου²⁶, ενώ παράλληλα παραγγέλλει μουσικά χειρόγραφα πριν την επιστροφή του στην κεντρική Μονή, ενισχύει την υ-

²⁵ P. Uspensky, *Путешествие в Синайский монастырь*, 1850, σσ. 98-99 (για τη μετάφραση χρησιμοποιήθηκαν συνδυαστικά δωρεάν online εφαρμογές).

²⁶ Βλ. Φλώρα Κρητικού, «Η ψαλτική τέχνη στη Μονή Σινά κατά τον 19^ο αιώνα. Η συμβολή του Αρχιεπισκόπου Νικηφόρου Μαρθάλη», *ό.π.*, σσ. 188-189.

πόθεση πως σε ένα βαθμό τα ψαλλόμενα μέλη και το ύφος της Μεγάλης Εκκλησίας μεταλαμπαδεύονται στη σιναϊτική έρημο. Τέλος, η πυκνή χρήση των κωδίκων²⁷, όπως διαπιστώνεται από την καταλογογράφηση που οδεύει στην ολοκλήρωσή της, και οι μαρτυρίες των προσκυνητών που φθάνουν μέχρι τη νεότερη εποχή, επιβεβαιώνουν τη μακρά και ζώσα σιναϊτική ψαλτική παράδοση.

Evangelos Theodorou

The Sinaitic Musical Tradition through the Manuscripts of the Monastery's Collections

Among the holdings of the Sinaitic Library is preserved, inter alia, a substantial number of musical manuscripts that document the tradition of ecclesiastical music in the Eastern Orthodox Church from the 11th to the 19th century. Within this invaluable corpus, as early as the 15th century, we encounter names of Sinaitic fathers - composers and scribes- who safeguarded the Monastery of Sinai's musical heritage across the centuries. From the 18th century onwards, relevant testimonies become more numerous, referring chiefly to the two renowned Meletios of Sinai, but also to other, less well-known figures. Distinguished Sinaitic scribes of musical manuscripts, collectors, and above all composers, contributed through their work to the flourishing of the Monastery's psaltic art. The present paper focuses on the presentation of these figures and their oeuvre, whether scribal or compositional. The Sinaitic musical tradition is described through the cataloguing of the compositions of Sinaitic authors and their autograph musical codices, as well as through relevant references found in the notes of manuscripts in the Sinaitic Library. The ultimate aim is to present the Sinaitic musical tradition as it is recorded in the manuscripts of the Monastery's collections, and to outline the musical reality therein, both during the Byzantine and the post-Byzantine periods.

²⁷ Δημήτριος Μπαλαγεώργος - Φλώρα Κρητικού, *ό.π.*, σσ. 460-461 (κώδ. 1301).